

JÁSZ ATTILA (1966) Tata

Szabad akarat, avagy a b/irodalmon innen és túl

Francisko Kocsis interjúja Jász Attilával

▼ **Kedves Attila, amikor megállapodtunk az interjú kereteiről – főleg a román és a magyar irodalom közötti kapcsolatról manapság –, nem számoltam azzal, hogy az olvasók nem ismernek ugyanolyan mértékben, mint én, ezért nem maradhat el a bemutatkozás: ki is Jász Attila, a József Attila-díjas költő? Nagyon hosszú volt-e az út ahhoz, aki vagy ma?**

▼ **Jogos az észrevétel, erről gyakran elfeledkezünk, és belterjesekké válunk. Nem tudom egészen pontosan a mában elhelyezni, hogy ki is lennék, ahogy az idő telik, egyre kevésbé tudom. Mostanában a gyerekkoromról írok valamit, egyszerre fiktív és valóságos, ezért tudom, hogy már gyerekkoromban biztosan költő voltam, amennyiben ez egy szemléletet, egyfajta szemlélődést, érzékenységet jelent. Noha nem írtam verset akkoriban, költőien láttam a világot, a környezetemet, és egészen biztosan univerzálisan is. Szerettem egyedül lenni, időtlenül bolyongani nagyszüleim kertjének fái, bokrai között, vagy éppen valamelyik gyümölcsfa tetején gubbasztani, onnan nézni az égen a felhők vonulását vagy a rovarok, lepkék jelenéseit. Köpködni a cseresznyemagot lefelé.**

▼ **Ez csak egy bekezdés, egy vers a gyermekkorról, a mindenkori gyermek istenien gondtalan létéről, egy nosztalgikusan felidézett korról, de hát nem lehetett éveken át cseresznyemagokat köpködni, nem álltak meg az évszakok, ősz jött és tél lett, le kellett szállni a fáról, iskolába kellett menni, meg ilyenek. Folytasd, kérlek!**

▼ **Dehogynem lehetett, fejben abszolút, hamar megtanultam az elraktározott emlékeimből élni. A külső körülmények, a szüleim válása, veszekedések, új családkezdemények, egyebek rákényszerítettek. Annyit akartam mondani bevezetésként, hogy az alap, az indulás mindenkinek egyformán megadatik, minden gyerekkor boldog, a külső körülmények ellenére is. Mindenki 100%-ról indul. Rengeteg mindent rám kényszerítettek, balettozást, talajtornát, aminek később persze meglett a maga haszna, de azt hiszem, a legfőbb ihletőforrásom akkor is az egyedüllét volt. Az iskola eleinte nehezen ment, komoly problémáim adódtak, de negyedik osztályra már kitűnő voltam, mert elhatároztam, hogy az leszek. Később azért nem lettem kitűnő, mert nem a tankönyveinkből készültem, többet tudtam, és mást is, sokszor régi könyvekből hibásan. És alapvetően reál beállítottságú voltam, bár a történelem is nagyon érdekelt, és olykor verseket is mondtam a magam halk hangján. Aztán gimnázium vége felé találkoztam József Attila költészetével, ami eldöntött mindent. És látszólag rengeteg tévelygés után, már felnőtt fejjel kezdtem el komolyan irodalommal foglalkozni, vegyipari egyetem, kosárlabdázás, rockzenélés és más keresgélések után. Utólag könnyű belátnom, hogy mindez segített abban, hogy az lehessen majd, akire rákérdeztél nyitókérdésben. Érdeklődő, nyitott szellemiségű, nemcsak irodalomban, hanem kultúrában, szellemben gondolkodó emberi lényé válhattam. Az irodalom, a képzőművészet és a zene mellett mindig érdekelt a filozófia és a teológia is.**

Sok idő telt el csendben, visszavonultan éltem, egyedül, olvastam, szemlélődtem, írtam, mintha nem létezne idő. Aztán egy nap úgy döntöttem, eljött az idő, megmutatom a világnak, mire jutottam. Írásban. És ha nem is kerültem óriási reflektorfénybe, jól alakultak a dolgaim. Tudtam, hogy nem a pillanatnak, hanem az örökkévalóságnak dolgozom, és hogy mindez nem kifelé lesz érvényes majd, a műveimre vonatkozólag, hanem befelé, arra a valamire értve, amit magammal viszek majd, ha elveszem magamról ezt a nevet a testtel együtt. És igen, hosszú volt nagyon ez az út, ami a mai napig vezet. Az eleje, de főleg a közepe nagyon nem volt könnyű, sőt. De hittem benne, hogy ezt kell csinálnom minden nehézség ellenére.

▼ **Mikor jöttél rá, hogy magyarul verset írni olyan, mintha egy szigeten lagnál? Egy kis szigeten. És akartam is kérdezni, hogy kik voltak az első költők, akiknek meghatározó, döntő szerepe volt abban, amivé lettél.**

✔ Mindig is úgy éreztem, mintha szigeten lagnék, így amikor verset írtam, csak tovább erősödött ez a furcsa-izgalmas helyzet, így amikor kétségbe eshettem volna, hogy magyarul írni egyfajta önkéntes száműzetés, már nem tűnt olyan ijesztőnek. Másrészt remek bennszülötteket találtam a szigeten, és ahhoz képest, hogy milyen kicsi a sziget, elég sokat. Hogy csak két alapszerzőmet említsem, Pilinszky Jánost és Weöres Sándort, és friss halottaimat is, Borbély Szilárdot, Vasadi Pétert és Tandori Dezsőt. És a mai napig érzem Takács Zsuzsa és Tolnai Ottó kitüntető figyelmét, azt hiszem, megnyugodhatok. Az alakuló kétségbeesésben, hogy mennyire egyedül vagyok, ők nagyon sokat segítettek. A nyelv miatt. Mert pontosan értettem, mit mondanak. Nem úgy, mint Shakespeare *Viharát*, amit gimnazista koromban kezdtem el angolul olvasni, de több kárt okoztam az régi angol szókinccsem fejlesztésével, mint hasznot. Viszont szembesülhettem a fordítás zsenialitásával, úgy emlékszem, a Babits-fordítást olvastam párhuzamosan, az igazi költészet volt, magyarul. Más volt a helyzet Pessoa-val, őt először Somlyó György átköltésében olvashattam, mai napig a legszívesebben ezt a fordítást veszem elő, az én Pessoa-képemhez az ő verziója áll legközelebb. Mert a kilencvenes évektől rengeteg fordítótól jelentek meg a művei, köztük kedvenc kortárs költőimtől is, de hiába jött át valami nagyon erős szellemi-rokoni vonzalom a szövegeken, nem egészen az volt, ami bennem élt róla, tőle. Somlyónak köszönhetem amúgy fiatal korom legintenzívebb-inspirálóbb fordításélményeit, a francia új költészet, szürrealizmus utáni antológiáját, a *Hallomás* című kötetet. Benne Yves Bonnefoy és Michel Deguy számomra meghatározó verseivel. És természetesen, és mindenki más előtt Borgest.

✔ **Lassan-lassan kezd körvonalazódni egy kép, kezdesz láthatóvá válni az olvasó számára is. Mivel már volt szó Pessoa-ról, a másság, a heteronímia – vagy tudathasadás? – gyártójáról, mondd, mennyire befolyásolta a te irodalmi identitásaidat, hajlandó vagy-e beszélni róluk? Milyen mértékben segíti az író az önkifejezésben egy kitalált, képzelt identitás? És mivel magyarázható az ál-identitásokhoz való vonzódásod? Nem érzed hamisnak, félrevezetőnek vagy megtévesztőnek?**

✔ Írtam már a fordításról, és talán az is kiderült, hogy szeretek kísérletezni. Egészen fiatalon készítettem már ál-haikufordításokat, amelyek egy kitalált kortárs japán szerző nevének futottak, abból a megfontolásból, hogy Európában, ill. nem japán területen térben és időben eléggé problémásnak tűnt a hagyományos haiku-írás. Engem viszont nagyon izgatott, nekem való műfaj volt témájában, ami a természethez köti, és rövid, esszenciális formájában. Epigrammaszerű, de mégsem az, nagyon nem. A Pessoa-val, műveivel és heteronímiáival való találkozás megnyugtató, lehet ilyet csinálni, és érvényes lehet költészetileg a dolog, ha elég átfogóan műveled. Sőt. Nem szerepversekről van szó ugyanis. Ezekkel a kitalált személyekkel ő teljes mértékben azonosult. És természetesen valahol mindegyik ő, szellemiségében, pedig a négy fontos heteronímiája négy önálló életművet hozott létre. Klasszikus ódaitól az avantgárdig.

Számomra ez a halál komoly játék az alteregókkal lehetőséget ad, hogy olyasmiről is írhatok, amiről egyébként, Jász Attilaként nem írnék, írhatnék érvényesen. Ezek a kitalált személyekkel való együtt-dolgozások egyszerre tér- és időutazások, a százötven évvel ezelőtti Vadnyugat éppúgy megjelenik a maga állandós világával, mint egy száz évvel ezelőtti indiai-magyar festőnő káprázatos világa. El kell áruljam, hogy ez alkotói izgalmat is jelent, mondjuk, a bombázószerűen gyönyörű Amrita Sher-Gillel, aki hihetetlenül érzékeny és érzéki művész is. Az elcsúszás, a hamisság lehetősége benne van természetesen, de ez az alanyi költészetre is éppúgy áll. Teljesen oda kell adnod magad a közös ügynek, olyan módon, hogy a saját egódat elnyomod. És jó sok mindent ki kell próbálni technikailag, mi hogy lesz működőképes. De ez is része az izgalomnak. Összefoglalva, egy másik valóság megteremtésének és átélésének lehetősége van benne.

✔ **Mindezek vonzó és talán serkentők is az alkotó szögéből, de nem befolyásolják a valóságot? Nem okoznak önkirekesztést? Vagy ez egyfajta szertartásos önkeresés, önmegismerés, és akkor minden rendben van? Hogyan reagálnak a többiek erre a fajta másságra? Nem tartják különködésnek?**

✔ Szerintem befolyásolják, ahogy minden jó, igazi művészet befolyásolja az életet. Az indiános verses regényem, amelyben Xantus János, alias Old Shatterhand alteregója vagyok, egy indián törzsfőnök megmentése után arról mesél pipázás közben a tábortűznél, hogy mi, magyarok Európa indiánjai vagyunk. Arról, hogy honnan jött és miért van ott, az indiánok egyből megértették. Ugyanakkor egyszerűsítette és aktualizálta is Xantus a tizenévekkel ezelőtti úniós helyzetünket. És mivel mindig vidéken éltem és dolgoztam, eleve a periféria volt az otthonom, de mindig centrális problémákra

koncentráltam a műveimben. Egy ideig volt megkésetttség-, kirekesztettség-érzésem, de ez elmúlt, mert mindebből a másságból, más nézőpontból erényt tudtam kovácsolni, és azt hiszem, ma már inkább kíváncsiak erre a másságra az olvasók. És talán meg is védett a túlzott egoépítéstől ez a perifériálét. És valóban az írás számomra az önkeresés, önmegismerés lehetősége is az önfelszámolás felé vezető úton. Mindig kultúrában, szellemben gondolkodtam, nem leszűkítve csak irodalomban.

▼ **Miután tisztáztuk, amennyire lehetett, a más szerepekkel való játszadozást, és visszakanyarodunk az irodalomhoz, mondd el, kérlek, hogyan írsz. Mennyi „inspirációt” és mennyi izzadságot jelent számodra az írás mint munka? Nehéz váltogatni a műfajokat, vagy ugyanolyan könnyedséggel – vagy erőfeszítéssel – írsz verset, prózát vagy esszét?**

▼ Nem becsülném alá ezt a játszadozást, ezek valóban halálosan komoly játékok, akár az élet maga. Számomra legalábbis.

A munkamódszerem sokat változott az évtizedek során. A nehézségeket a körülmények okozták, ugyanakkor a lelki békét éppen a környezet, a család biztosította. Amíg kicsik voltak a gyerekeim, a keretek, az íráslehetőségem keretei jobban korlátozva voltak. Lassan, töredékesen írtam. Ma, hogy van időm, sokkal gyorsabban megy a munka, folyamatosan. Nem kapkodok, nem akarok feltétlenül írni, csak ha muszáj. Ha az a bizonyos belső angyal nagyon nem hagy békén, mutatja, hogy mit kéne leírnom, és diktál. Olyan, mintha hallomásból jönne, amit írnom kell. Nem mindig letisztultan, kicsit hallássérült vagyok. Ezért a nagyjából kész szöveget félreteszem, és újra és újra előveszem, simogatom, tisztítgatom, amíg úgy nem érzem, hogy ilyesmi volt, amit hallottam.

Izzadságot soha nem jelentett az írás, legfeljebb várakozást, amíg megnyílik az a bizonyos kapu. Amíg elkezdenek működni a dolgok bennem, általam. Rajtam keresztül. Ezt egyébként tudom stimulálni, főleg inspiratív zenékkal. Olykor képekkel.

Nem nehéz váltogatni a műfajokat, de a legnagyobb koncentráció, készenlét a vershez kell. Inkább a téma, az érdeklődésem határozza meg, hogy mikor mit írok. És az egyikkel való foglalkozás pihenteti a másikat, ami jól tesz neki, frissebb szemmel tudok ránézni. Jobban látom, észreveszem az esetleges hibákat.

▼ **Mit írsz most? Mik jelenleg a legfontosabb terveid, amelyeket szeretnél megvalósítani? És vannak-e távlatiak?**

▼ Lassan araszolgatva többféle dolgot csinálok egyszerre, ahogy mindig, ahogy a csiga is mászik a Fuji teteje felé, megáll, pihen, körülnéz, megy tovább. Megosztva dolgozom különböző műfajú dolgokon egyszerre, mikor melyikhez van inkább kedvem, nem szeretem erőltetni az írást. Jó pár éve finomítgatok egy emlékszöveget a gyerekkorról és az indiánságról, ez lassan kész lesz, úgy látom. Van egy útitársam, Fausztina nővér, akivel együtt sokat utazunk (fiktív és valóságos módon is), szemlélődünk, és közben folyton jegyzetelünk, ez is évek óta tart, jó nagy anyag jött már össze (vers, napló, prózavers), ezt szeretném majd rendbe rakni. Csendes Sirály Toll néven írtam egy jó nagy ciklusnyi indiánverset, ő korábban csak prózát írt. Ez is feldolgozásra vár. És a saját költői énem újabb képekben szeret bolyongani megint, a kalandozásokról szóló versekből épül egy labirintus, ami leginkább izgalomban tart mostanában. Ez valamiféle összegzése is lesz annak, amit e témában eddig csináltam, amit gondolok ezzel kapcsolatban. Alapvetően képekben gondolkodom, írok.

▼ **Mikor fordították le az első írásodat? És milyen érzés volt idegen nyelven látni azt? Ismerted vagy sem a nyelvet, amelyre lefordították? És megpróbáltál-e, egy ismerős által, aki beszéli azt a nyelvet, vagy netalán szótár segítségével információt szerezni a fordítás minőségéről?**

▼ A kilencvenes években egy bolgár fiú fordította a dolgaimat, ő fordított le idegen nyelvre először. És nagyon vicces volt látni bolgárul, nagyméretű újságban a verseket, de leginkább a nevemet, cirill betűkkel. Bolgárul nem tudtam, de orosz tagozatosként valamit értettem belőle. Nagyon jó szerzőket fordított, ez garancia volt számomra, de azért megkérdeztem egy bolgár fordítót, egy magyart, hogy milyenek bolgárul a szövegeim, azt mondta, nagyon rendben van. És amúgy a fordítás kapcsán rendszeresen beszélünk a problémás részekről a bolgár fiúval, lakott is nálunk egy ideig, mindig éreztem, hogy nagyon alapos, és el is gondolkodtatott a kérdéseivel, hogy biztosan elég pontos voltam-e az eredeti versben. Aztán később franciára és angolra is fordították a verseimet egy antológia számára, és ott volt lehetőség kiválasztani a fordítót, ami garanciát jelentett, ott is a korábban lefordított művek és egy franciául tökéletesen tudó magyar barátom által. A német fordítással – ez már kötetecske volt, saját – is szerencsém volt, olyan kétnyelvű költő fordította, akinek az írásait magyarul is nagyon kedveltem, de németül írt már verseket. Közel voltunk egymáshoz lelkileg-szel-

lemileg. Egy nemzetközi fesztiválon összefutottam Michael Krügerrel, aki fiatal koromban nagy hatással volt rám filozofikus verseivel, megkérdezte, ki fordította a verseimet németre, majd azt válaszolta, hogy ez a fordító biztos garancia.

► **A tény, hogy lefordították az írásaidat, késztet arra, hogy nagyobb érdeklődéssel szemléld a befogadó nyelv irodalmát és kultúráját? Netalán többet olvastál, hogy jobban megismerd és értékeld azt a kultúrát?**

✓ Mindig izgatott az idegen nyelvek irodalma, sokat tanultam a másságukból. Nyilván a jó fordítások szólítottak meg elsősorban. És a számomra rokon világok. A saját fordításaim kapcsán mindenképpen kiéleződik bennem a figyelem, főleg amikor a fordítóval szorosabban és hosszabban dolgozom együtt. Oda-vissza hat a dolog, a saját dolgaimra is, ahogy már írtam, és általában én is lenyomozom a fordítót, körbeolvasom, kíváncsi vagyok, miért választotta az én szövegeimet. Egy jó, már bevált fordítótól amúgy is szívesen olvasok számomra ismeretlen szerzőket. Olyan világok nyílnak ki, amelyeknek lehet érintkezése az enyémmel. Szerkesztő is vagyok, tehát ilyen szempontból is nyitott szemmel olvasok. Azt vettem észre, hogy amilyen nyelvre lefordították a műveimet, annak a nyelvnek az irodalmával megváltozik a viszonyom. Nemcsak többet és érdeklődőbben olvasok, hanem másként, figyelmesebben, mélyebben. Nemcsak a kíváncsiság hajt, hanem létrejön egyfajta belső rokonság, elindul egyfajta hangolódás. De ez leginkább tudatalatti szinten működik, működött, amúgy a kérdésedig nem gondoltam még – ebből a szempontból – így át.

► **Mennyire ismered a román irodalmat? Melyek voltak az első művek, amelyekkel találkoztál, az első írók, akik felkeltették kíváncsiságodat? Gondolod, hogy eleget tettek az írók, a fordítók a két kultúra kölcsönös megismeréséhez? Mit lehetne még tenni? Vagy honnan lehetne várni biztatást, támogatást?**

✓ Az első általam megismert román írók nem szépirodalmárok voltak, viszont nagyon is meghatározóak számomra. Elsősorban Mircea Eliade, akinek olvastam a novelláit is, de nem azok hatottak rám igazából, hanem az irodalmi nyelven megírt kultúr- és szellemtörténeti esszéi, tanulmányai. A következő nagyon meghatározó hatás Emil Cioran szépirodalmi igényességgel megírt, tömör aforizmái és esszéi, annak ellenére, hogy alkatilag nem vagyok pesszimista. És végül egy későbbi felfedezés, Andrei Plesu szintén nagyon erős nyomot hagyott gondolkodásomban, alkatilag és témáiban is rokon irányokkal. Az *Angyalok* című könyve volt a nagy reveláció, majd a *Tescani napló* is fontossá vált. Fiatal koromban, rokon világokat, megerősítéseket keresgélős korszakomban szívesen olvastam Ion Barbu költeményeit, mert ő is konstrukciókban gondolkodott, mivel matematikus volt, így ő is példa értékű volt számomra, hiszen én is a természettudományok felől érkeztem, hasonló elképzelésekkel a fejemben. Ionescu drámái is nagyon fontosak voltak egy időben. Mircea Cartarescu posztmodern prózakísérletei is érdekesnek tűntek (és letisztultabbnak, mint a magyar kísérletek) a kilencvenes években. Ami meghatározó volt, és talán a mai napig meghatározó, egy 1997-ben kiadott költői antológia, *Füst a dombról – Négy román költő*. Mind a négy (Nichita Danilov, Aurel Dumitrescu, Bogdan Ghiu, Ion Muresan) nagyon izgalmas, és olyan, mintha kitaláltak volna maguknak egy új nyelvet, amit költészetnek neveztek el. Nyers, erős képek finom nyelvi megoldásokkal, merész társításokkal. Üdítő és rokonszenves másság, tele számomra rokon gondolatokkal. Aurel Dumitrescu versei őszinte és egyszerű közvetlenségükkel például nagyon közel állnak hozzám. Szerkesztőként is felfedeztem és lefordítottam tavaly egy izgalmas kortárs román költőt, író, Cosmin Perțát. A román költészetből, a régebbi, klasszikus szerzőket felvonultató és frissebb antológiákból mindig egyfajta nyitottságot érzékelek, ami nekem azért is tetszik nagyon, mert ez a magyar költészetre nem annyira jellemző.

► **Persze, nem könnyű megismerkedni egy irodalommal, főleg egy kis nyelv irodalma nem annyira vonzó sem a fordítók, sem az olvasók számára. Ezt észre lehet venni az általad felsoroltak nevekből is, mert például nem említetted meg Eminescut, a legfordítottabb román költőt, sem Arghezit, a legnagyobbak közül, vagy a modern és gyönyörűen lefordított Nichita Stănescut, akit egy másik zseniális költő fordított, Szilágyi Domokos. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy nagyon sok magyar író és fordító ismeri a román nyelvet, így átültetett magyar nyelvre számos művet. Ezek alapján tudnál egy hasonlatot állítani a két irodalom között, és elhelyezni őket a világirodalomban? Éreztél, észleltél valamilyen kölcsönhatást? Témában, stílusban, tendenciában?**

✓ Említettem, hogy a klasszikus román költők antológiáját végigolvastam, és nem akartam lecke-szerűen fölmondani a kötelezően ismert, mainstream neveket. Azokat a szerzőket említettem név szerint, akik ténylegesen hatottak rám, és valamilyen módon fontosak lettek a szövegeim számára. A helyzet az irodalom szempontjából tényleg szerencsés, az erdélyi magyar költők, írók és fordítók rengeteg román szerzőt lefordítottak, így szinte a teljes román irodalom olvasható magyarul. És ez a mai napig így van. Szilágyi Domokos tényleg nagyon nagy költő, így bizonyára a fordításai is remekek. Az általam említett szerzők nagyrészt kortársak, így frissek, és az alkotói kíváncsiságomat jobban vonzották. Azt gondolom, hogy a két nyelv közötti együttműködés egyirányú folyamat, hiszen visszafelé nem tud azonos mértékben működni (ezt te a kicsi és a nagy nyelv problémájaként látod), de más szempontból sem. Jó ellenpélda erre a zilahi költőtálalkozó, *A költészet tavasza*, ahol személyesen is találkozhattunk végre, és éppen a román kezdeményezésnek köszönhető, hogy a verseim eljutottak hozzád, és egy kötetnyit később le is fordítottál. Éppen most olvasok egy frissen megjelent költői antológiát, *„Napjaink költészete”* a címe, amelyben jó pár román költő is szerepel, többek között az általam is emlegetett Cosmin Perța, ami azt jelzi, hogy világviszonylatban is komoly helyet foglal el a román kortárs költészet napjainkban. (Mondjuk, több szerzővel, mint a japánok. Nem mintha mennyiségben lehetne mérni a költészetet, mégis viszonyítási alap lehet.) Nyilván minden ilyen próbálkozás esetleges, de a jelen pillanat aktuális szeleteként elfogadható számomra. Amire jobban van rálátásom, a kortárs irodalom, ott a fiatalabb generációknál (az erdélyi magyar irodalomra gondolok) feltétlenül érzek kölcsönhatást, mindenben, témában, stílusban, tendenciában, de még a mai középnevezdek számos kiváló alkotójánál is.

✓ **Úgy gondolom, fontosabb lenne megismerni a szomszédos irodalmakat, és együtt lépni a világ-irodalom küszöbére, több elismerést tudnánk szerezni így, közös erővel. Vagy ez is csak a kis irodalmak önámításai közé tartozik? Pedig a művek okot adnának ilyenféle szemléletmódra...**

✓ Nekem ez az elképzelés, ötlet nagyon tetszik, a maga idealisztikusságában is. A nyugati irodalmak számára még mindig Kelet-Európa vagyunk, egyben. Legalábbis ezt tapasztaltam egy svájci felolvasóköriúton, inkább egzotikumnak tűntünk, mint művészeti partnernek.

A magam részéről fontosnak gondolnám, hogy a szomszédos népek nyelveit is oktassák nálunk, illetve elsősorban azt tanulják meg a gyerekek már az iskolában, mondjuk, az angol mellett második kötelező nyelvként, hogy jobban érthessük, megismerjük egymást és egymás kultúráját. És ez remélhetőleg kihatna a művészetre is, vagyis a nyelv miatt elsősorban az irodalomra. Mindenképpen termékenyítő hatású lehetne. *Ebből* a szempontból irigylem a határon túli magyar irodalmárokat, a felvidékieket a szlovák nyelvért, a vajdasági magyarokat a szerbért és horvátért, az erdélyi magyarokat a románért. Általában ők is fordítják ezeket az irodalmakat, nem az anyaországi magyar költők, fordítók. Nagyon fontos lenne ez az átjárhatóság kultúránk között. Egyébként éppen nemrég Kolozsvárott színházban járva azt tapasztaltam, hogy a színházi világban már remekül működik a dolog. A rendezők és színészek, magyarok és románok között.

✓ **Megsejtetted, mire gondolok, és mit akarok kérdezni, mert szeretném, ha megerősítenéd vagy megcáfolnád azt a régi érzést – amelyet néha-néha még észlelek – a politikai határokon kívül írt román irodalommal kapcsolatosan, azaz hogy nehezen elfogadott, és egyesek úgy tekintenek rá, mintha az Everestről néznék. Magyarországon mennyire érzitek „magyarnak” az erdélyi irodalmat (és más magyar lakta vidékek irodalmát), mennyire elfogadott, befogadott és otthonosított az a magyar irodalom, amely a határon kívüli magyarajkúaktól származik?**

✓ Gondolom, ma már tudunk úgy tekinteni az egykori politikai határokon túl született művekre, bármilyen nyelven, hogy elsősorban az értékeikre figyeljünk. Magyarországon szeretjük hangoztatni, hogy egyetlen magyar irodalom van, a magyar nyelven íródott összmagyar, de valójában nem így van. A speicifikumok, a kirekesztettségek ma is érvényesek, ezt jó és rossz értelemben is értem. Egy határon túli fiatalnak nehezebb érvényesülnie egy ideig, viszont lehetősége van rá, hogy megtegye. És talán a mai napig van egy jellegzetes vajdasági, erdélyi, felvidéki irodalom. Egy sajátos íz, amit én szerkesztőként nagyon kedvelek. És sajnálnám, ha eltűnne, elmúlna. Az erdélyi irodalmat érzem legerősebbnek manapság, ami a közös, román–magyar gyökerekből is táplálkozik.

✓ **Szerinted mennyi véletlen, sorsszerűség, divat vagy politika húzódik meg a kultúra exportálásában, ki dönti el, hogy mikor és mit kell lefordítani, ami jellegzetes, vagy ami nagyobb érdeklődést kelthet új nyelven? Tudom, hogy ez egy roppant nagy kérdés, és kétélű, de megpróbálnád átgondolni?**

✓ Majdnem úgy kezdtem a válaszomat, hogy sajnos így megy. Így dőlnek el a dolgok, hogy kit és mit fordítanak, és miért. De a véletlenben nem hiszek. A legjobb cáfolata éppen te vagy. Hogy mindettől, minden érdektől függetlenül lefordítottad és ki is adtad egy kötetnyi versemet. Hiszek abban, hogy ami jó, az előbb-utóbb eljut az emberekhez, akár azokhoz is, akik más nyelven álmodnak. Sokszor vannak evidens dolgok, amiket le kell fordítani, és sokszor csak évtizedek múlva érik be egy-egy költészet (vagy a világ válik addigra befogadóbbá, érettebbé rá). Ma az a divat, hogy az írók, költők fordíttatják magukat, nem bízzák a kiadóra vagy a „véletlen” sorszerűsége, az a biztos, amit saját kezükbe vesznek, és elintézik maguknak. De önjelölt menedzserzenik mindig is voltak. Kérdés, hogy tényleg azok-e, vagy csak a kötelezőnek gondolt nyomulást művelik. Nincs is ezzel baj. Ezeket úgylis lehet tudni, és visszaütni minden ilyen tett az elkövetőre. Hogy mi fordítható, ez izgalmasabb kérdés. Ami sláger az eredeti nyelven, többnyire nagyobb érdeklődésre tarthat számot más nyelveken is. Most nem a kortárs költészetéről beszélek. Annak is vannak populáris irányzatai, amelyek sikeresek is a maguk nemében. De egy komoly mai költészet általában nem az. Nincs recept. Valami angyali segítségre van szükségük a jó műveknek, nem önmenedzselésre. És hitre, a teremtett műben. A sajátjában is és az Övében is. Szabad akarat van, lehet fanyalogni, szomorkodni, hogy miért nem fordítanak engem, miért őt. Becsapni, kikerülni a másikat a saját érdekedben, mindent lehet. Mindenki a saját felelősségére csinál bármit.

➤ **Kedves Attila, te nem hiszel a véletlenben, de ahogyan hozzám jutottak a verseid, az a tiszta véletlen játéka. Sok évvel ezelőtt, amikor a Vatra és a Tiszatáj folyóiratok egy kulturális csere alkalomával fordításra javasoltak fiatal szerzőket, te is szerepeltél köztük. A Századvégi változatok („A fű néma volt, mint az olvadás szó utáni / boldogtalan domboldalak”) utolsó két sora felhívta rád a figyelmet, és azóta követtem, amennyire lehetett, amit írsz. Így született meg a *Dâre de lumină* (Fénysávok) című fordításkötet. Tehát megvan a véletlennek is a szerepe, úgy, ahogy az általad említett „szárnyas” segítő kéznek is lehet. Manapság mindenki felteszi a kérdést, ezért én is így teszek: hogyan látod a jövőt, főleg a verseskönyvekét?**

✓ Kedves Francisko, ugyanarról beszélünk. (Persze, nem teljesen.) Véletlen, sorszerűség, kegyelem néven. Nem vagyok látnok, így csak a jelenre figyelek. Azt pásztázom, és igyekszem nyakig benne állni a pillanatban, és tenni a dolgom, írni. Vagy ha kell, hallgatni, és csak figyelni hosszan. Gyönyörködni. És minél több emberhez eljuttatni a verset, a verseket. Nemcsak az enyémetek, hanem azokét, akikben hiszek, akiket szeretek. Így képzem a jövőt, sok munkával, utazással, figyelemmel.

Az jut még eszembe a kérdésfelvetésed kapcsán, hogy mi véletlen, mi nem, hogy a versírást fel foghatjuk-e irányított véletlennek is. Vagy magát a művészi tevékenységet. Én biztosan így tudnám legpontosabban megközelíteni az alkotófolyamatot. És ez a megközelítés számomra le is fedi.

A könyvekről kérdezel még. Nemrég kezembe került több, húsz-harminc évvel ezelőtti kiadvány, verseskötet. Rácsodálkoztam, ma mennyivel szebbek a könyvek. Mert régóta azt gondolom, hogy a könyvtest megjelenése része a verseknek. Az új kötetemmel (*Belső angyal*) teljesen elégedett vagyok, külsőt-belső tekintve, de ehhez hozzátartozik, hogy a könyvbe tördelt versek nagy részét át kellett formáznom a kiadás előtt, mert nem illeszkedett szervesen a könyvtestbe. Régóta onnan tudom biztosan, hogy kész vagyok egy kötettel, ha már sejtem, hogy milyen kép fog szerepelni a borítóján. Azt gondolom, hogy a könyvek nagy részét lehet digitálisan olvasni, de a verseskönyv biztosan olyan produktum, ami nyomtatott könyv formátumban működik igazán. Leülsz egy kávé, egy tea vagy egy pohár bor mellé a kertben a kisasztalhoz, és szerzel mellé egy verseskötetet. Nem baj, ha már olvastad. Sőt! Közben pedig nyugodtan le lehet tenni kinyitva, vagy fűszálkönyvjelzővel becsukni, emésztetni, hagyni működni egy kicsit csendben, nyugalomban az olvasott sorokat. Nyilván konzervatív vagyok, de én még így csinálom egy ideig a verseskönyvekkel.

➤ **Lapszerkesztő is vagy, tehát része a kulturális sajtónak. Milyen nehézségekkel küzd egy művészeti folyóirat Magyarországon? Hogy biztosítja a finanszírozását és a fennmaradását? Milyen a könyvkiadás és a terjesztése?**

✓ Tíz éve örökölttem meg a főszerkesztői széket, bár ez inkább csak cím volt, szék nem járt hozzá, ahogy szerkesztőség se, és semmilyen infrastrukturális háttér. Azt a minimális támogatást, ami addig volt, amit a megye adott, elvették. Így nulláról kellett építkezni, minden tekintetben. Szellemileg voltak elképzeléseim és álmaim, azzal sosem volt baj, de a kivitelezés nem volt egyszerű. Vállalkozást kellett indítani, amihez nem érttem, se a magam köré gyűjtött fiatal szerkesztők. A székhelyünk ma is a saját hegyi házam. A szerkesztőségi értekezleteket egy romkocsmában tartjuk. És ezt

nem gondolom speciális esetnek, minden jelentős folyóirat anyagi gondokkal küzd jelenleg Magyarországon. Az egyetlen hely, ahonnan pénzt lehet pályázni, a Nemzeti Kulturális Alap, akik legjobb esetben is a pénz felét adják, és azt is a tárgyév végén. Szerintem ez önmagáért beszél. Kiált. Ha az anyagiakon, a materián múlna a lapkiadás és -szerkesztés, nem jelenne meg egyetlen szám sem. A rendszerváltozás óta eltelt évtizedekben folyamatosan és fokozatosan kellett megtanulni, hogyan éljük túl az adott évet, úgy, hogy a csillagokat súroló terveink mégis megvalósuljanak. Nyilván nem szabad feladni, nagyon kell akarni. Ha valaki elfárad, egyszerűen kimarad a dobásból. Senki nem fogja megkönnyezni, mindenki a jelenre koncentrál. A jövő pedig tökéletesen bizonytalan.

A könyvkiadás nem kevésbé. Legalábbis a közepes és kis kiadók számára, amilyenek mi is vagyunk. Fontos és különleges könyveket adtunk ki, amiket a nagy kiadók nem vállalnának. És ők nincsenek is bajban. Könyvet úgy adtunk ki, hogy innen-onnan összespóroltunk egy minimális összeget. Most úgy látom, a könyvkiadásról le kell mondanunk, örülünk, ha a nyomtatott lapot ki tudjuk hozni valahogy. Az se biztos, hogy a szerzőknek-szerkesztőknek tudunk majd fizetni. Az online folyóiratunkra évek óta nem kapunk támogatást, azt mindenki ingyen csinálja. A terjesztés megint egy másik műfaj. Ha átveszik is a könyveinket, nem kerülnek a boltokba, az olvasók nem tudnak hozzáférni, maradnak az alternatív megoldások. De azokat még ki kell dolgozni, jól ki kell találni.

▼ **Van egy olyan kérdés, amit szeretnél volna hallani, de nem tettem fel? Válaszolj erre a fel nem tett kérdésre, és időzz mindazok felett, amit még szeretnél elmondani magadról, tevékenységedről, irodalmi elképzeléseidről, környezetedről, törekvéseidről.**

✓ Jó, hogy nem az előző kérdéssel fejeztük be, arra nem sikerült túl pozitívan válaszolni. Amit még szerettem volna újra hangsúlyozni, hogy a magam részéről nem csak irodalomban gondolkodom általában, bár a tevékenységem ide látszik leszűkülni. Szeretem a dolgokat nagy egészben látni, kultúrában, szellemben, hogy aztán a legkisebb dolognak, részletnek is örülni tudjak, amit felfedezek. Az irodalom mellett nagyon fontos számomra a zene, főleg a jazz, és a képzőművészet, ahol a régi képek mellett a finom, érzékeny kortárs munkák is nagyon izgalomba hoznak olykor. Jó több felől, különböző irányokból közelíteni a kedvenc témákhoz, motívumokhoz. A könyveimben is ezt teszem. Azt hiszem, a hivatalos és nem hivatalos irodalmon innen és túl kezdődik az igazi izgalom, a lényeg. Számomra legalábbis.

NAGY PÁL, (Fotóemulziós) Önarckép, 1978